

DESPRE ALEGERI SI VOT (I)

(de Mircea Digulescu)
28.05.2012

ABSTRACT

Acest post reprezinta partea I (din II) a unui eseu ce isi propune sa trateze o serie de idei non-triviale conexe actului de a vota (participarea la alegeri ca votant), intr-un sistem electoral si social apropiat de o democratie electiva (inclusiv o democratie reprezentativa), asa cum a fost definita aici: [1]. Am decis sa realizez aceasta segmentare a materialului din doua motive: (i) pentru a permite in continuare parcurgerea atenta a unui singur material in decurs de doar cateva minute – evitand astfel amanarile pentru „un moment mai potrivit” si (ii) pentru a putea organiza discutiile si comentariile ce vizeaza ideile aferente fiecarei parti intr-un mod mai simplu, evitand confuziile.

Intrebarile al caror raspuns dorim sa il exploram sunt:

- **Ce este votul?** – Discutia se va axa, in mod evident, pe idei non-triviale, incluzand *Decalaje uzuale intre modelul mental si realitatea actului de a vota si Efectele concrete ale votului*.
- **De ce am vota?** Avand in vedere deficientele, riscurile si limitarile evidentiate in sectiunea anterioara, care ar fi totusi motivatia pentru a lua parte la acest exercitiu? Discutia va face referire, tangential, la tema PUTERII (a surselor de putere, in particular, si a modului in care ea „curge” intre actori autonomi), focalizandu-se pe doua aspecte: (i) *participarea* la vot (fara a candida si indiferent de rezultat) prezinta oportunitati de sporire a puterii individuale si colective in anumite privinte si (ii) *rezultatul* votului produce consecinte!.
- **Votam, dar cu cine?** Altfel spus, cunoscandu-si valorile, viziunea personala despre viitor si propriul interes, cum poate un individ utiliza exercitiul votului pentru a obtine maximul de impact (in sensul dorit de el)? Sunt discutate, printre altele, *principalele dileme cu care se confrunta un votant* – alaturi de modul in care acestea pot fi speculate, si sunt descrise *cele 3 caracteristici principale ale unui candidat*, pentru ca, in final, sa fie prezentate o serie de *elemente utile de avut in vedere pentru a decide*, chiar si intr-un mediu informational precar si plin de dezinformari, care este alegerea [cu probabilitatea cea mai mare de a fi] buna, avand in vedere efectele sistemului electoral precum *vot strategic* sau *candidatura strategica*.
- **Am votat, acum ce?** Vor fi reluate succint motivele pentru care simplul act de a vota este insuficient (chiar si in cazul victoriei candidatului preferat) si vor fi discutate parghii de putere si influenta ulterioare votului.
- **Poate votul schimba ceva?** In incheiere este propusa o reflectie pe baza unor

cazuri istoric in care votul a avut sau nu impact asupra directiei societatii.

In cadrul primei partii sunt tratate intrebarile **Ce este votul?** si **De ce am vota?**, restul fiind discutate in partea a doua, aici: [2].

Toate informatiile prezentate in acest eseu au caracter general, fiind utile indiferent de filozofia (i.e. ideologia) sau valorile personale individuale, ele servind exclusiv la intelegerea corecta a fenomenului votului si imbunatatirea modului in care acesta poate fi utilizat pentru a promova viziunea proprie.

Motivul pentru care acest eseu a fost redactat si publicat inainte de altele care ar avea precedenta in ordinea topologica fireasca (e.g. cel referitor la Libertate si Morality) este acela de a *trezi interesul* pentru aprofundarea chestiunii realitatii sociale (pe care multi o iau ca „un dat imuabil”) si de a *sublinia importanta practica* a intelegerii complexitatii mediului inconjurator, complexitate ce se incearca a fi evidentiata in aceasta serie de eseuri.

CE ESTE VOTUL?

Toata comotia evidentiata pe canalele media in legatura cu structurile reprezentative ale statului (parlament, guvern, presedentie, etc.) transmit vadit importanta si mizele mari specifice proceselor ce au loc in cadrul acestor organisme. Un *spectator* mai superficial ar putea vedea o legatura directa intre persoanele care iau parte la aceste procese si exercitiul sau personal din momentul votului. S-ar putea chiar sa simta ca „ia parte la evenimentele in desfasurare” – asa cum, metaforic vorbind, anumiti simpatizanti ai unei echipe sportive ar putea simti in momentul in care „favoritii lor” joaca pe teren. Care este totusi legatura dintre vot si putere? Ce reprezinta, de fapt, actul votului?

O prima idee, probabil impartasita de o serie de persoane, ar fi „*Votul este momentul in care cetatenii unei democratii isi aleg conducatorii statului*”. Desi este posibil ca, de la stat la stat, aceasta afirmatie sa contina mai multe sau mai putine adevaruri, un lucru este cert: **Votul, in sine, este un act de comunicare, nu un act decisiv (de modelare a viitorului)**. Intreg procesul de vot, de la organizarea comisiilor electorale, la numararea voturilor si la publicizarea rezultatelor este exact ceea ce pare a fi: un sondaj efectuat riguros si ale carui rezultate sunt comunicate oficial tuturor cetatenilor (desi uneori exista divergente importante chiar si cu privire la care sunt acestea si la cum s-a desfasurat votul. Un exemplu este aici: [3]).

Realitati despre vot

In continuare vom prezenta si argumenta o serie de afirmatii adevarate relative la vot, care pot fi in contradictie cu modelul mental al multor persoane.

- Rezultatul votului produce efecte doar in masura *acceptarii* lui ca sursa de legitimitate si putere de catre actorii sociali.

Ati votat si candidatul preferat a castigat? Considerati ca acum el „are puterea”, ca el „conduce statul” si ca atare nu are nici o scuza pentru a omite sa realizeze ceea ce a promis? Un asemenea model mental este, de regula, inadecvat. Castigatorul are PUTERE doar in masura in care alti oameni ii recunosc puterea si se conformeaza exercitarii ei. (Pentru a intelege mai bine, va propun un experiment mental: Sa presupunem ca vecinii dumneavoastra de bloc voteaza ca toata intretinerea blocului sa fie achitata integral de dumneavoastra, astfel incat ei sa plateasca zero. Ati respecta un asemenea rezultat al votului? Mai exact: Credeti ca ar produce efecte un asemenea scrutin? Neavand cum sa va forteze sa respectati *dorinta exprimata* a lor, pot sa voteze si de 1000 de ori si tot vor trebui sa-si plateasca singuri intretinerea). La nivelul statului lucrurile sunt putin mai nuanstate, dar esentialmente, rezultatul votului are valoare doar in masura in care elemente ce tin de Politie, Justitie, Armata, Trezorerie, s.a.m.d. aleg sa il recunoasca si sa isi subordoneze actiunile puterii legitime a castigatorului. Uneori, grupuri mai mari sau mai mici, mai influente sau mai putin influente pot respinge (public sau in secret) rezultatul votului ca sursa de autoritate asupra lor. Motive public invocate pot fi: „Alegerile au fost fraudate, deci rezultatul lor este ilegal”, „Castigatorul si-a depasit autoritatea constitutionala decretand X”, „Castigatorul este inapt pentru a conduce”, sau pur si simplu „Nu vom respecta autoritatea castigatorului” fara alte clarificari. Un exemplu ar fi [4]. Din fericire, cele mai multe *persoane* din cadrul institutiilor statului nu au puterea (sustinerea necesara) pentru a respinge in acest fel rezultatul unui scrutin, pe motiv ca subordonatii lor formali ar refuza sa se conformeze tentativelor de acest gen.

Chiar si asa, exista o serie de motive pentru care un ales, intr-o democratie electiva, nu se bucura de putere reala (vezi [1]).

- Rezultatul votului, adesea, nu reprezinta nici macar un barometru fidel al preferintelor si orientarilor cetatenilor.

In Romania, ca si in multe alte state, doar o anumita proportie, adesea nici macar majoritara [5], dintre cetatenii cu drept de vot isi manifesta preferinta la urne. Ca atare, rezultatul nu este neaparat reprezentativ pentru intreaga populatie. Motivele pentru care unii cetateni nu voteaza fac obiectul unor dezbateri aprinse, cateva ipoteze fiind: (i) au incredere ca ORICARE dintre candidati este reprezentativ pentru ei; (ii) sunt convinsi ca NICIUNUL dintre candidati nu este reprezentativ pentru ei (in vreo masura sensibila); (iii) Cred ca actul votului (global sau doar al lor) este irelevant, neavand puterea de a schimba ceva; (iv) Se tem de represalii in cazul in care voteaza; (v) Considera ca nu au destule informatii pentru a face o alegere; si chiar (vi) Nu au

capacitatea efectiva (e.g. timp) pentru a vota. Autorul considera ca, de la stat la stat, fiecare dintre aceste motive contribuie intr-o masura mai mare sau mai mica la absenteismul de la urne. In Romania anilor 2008-2009 spre exemplu, viziunea sa ar fi ca factori predominanti au fost (ii), (iii) si (vi).

De asemenea, votantii aleg doar dintre variantele prezente pe buletinele de vot (dintre candidatii sau formatiunile care au reusit sa apara acolo), astfel incat este posibil ca si cei care au votat sa o fi facut alegand „raul mai mic” si, in efect, sa fi avut alte preferinte interne. Motive pentru care candidati nereprezentativi ajung sa fie alesi au fost prezentate in [1], la „Nereprezentativitatea alesilor”.

Totodata, multi alegatori voteaza *in necunostinta de cauza*, fara sa intelega pe deplin (sau macar partial) viziunea, calitatile si orientarea unui candidat sau al altuia [6] si cu atat mai putin sa fie constienti de efectele votului lor. Astfel, este posibil ca ei sa fi votat chiar impotriva materializarii propriilor convingeri sau fara sa inteleaga pentru ce anume voteaza.

Un alt argument ar fi acela ca, in majoritatea democratiilor electiv, in cvasi-totalitatea alegerilor (o exceptie notabila fiind [7]), variantele prezentate sunt *persoane* si nu programe, platforme, viziuni sau principii. In acest fel *originea deliberativa* a unei optiuni este obscura: Candidatul X a fost votat pentru calitatile si principiile lui personale? Pentru apartanenta la partidul din care face parte? Pentru mesajul si promisiunile facute? Se poate merge mai departe: Promisiunea Y a reprezentat un motiv pro sau contra (dar atenuat de altele) alegerii lui?

Este notabil si impactul *votului strategic* si *candidaturii strategice* (discutate in sectiunile urmatoare) asupra rezultatului votului.

- Votul si alegerile nu sunt singurele ocazii de implicare civica.

In fapt, m-as intinde putin si as afirma ca, cel mai des, ele sunt chiar ocazii *minore* de a afecta mersul societatii. In ziua votului nu sunt elaborate proiecte de legi (sau cadru constitutional), planuri de investitii, nu sunt stabilite *structuri* si *scheme* ale institutiilor statului, nu sunt semnate sau anulate tratate internationale, nu se produc descoperiri stiintifice, nu se stabilesc programele scolare, nu exista dezbateri sau deliberari asupra viziunilor sau ideologiilor. De asemenea, nu sunt produse bunuri si servicii (cu exceptia celor produse in industrii automatizate) si nu este sporita (sau redusa) capacitatea de aparare nationala. Toate aceste activitati sunt cele care, in efect, definesc viitorul, iar ele se petrec DUPA dar si INAINTE de ziua votului.

Vestea buna este ca in toate aceste activitati, de substanta in conturarea societatii, un rol foarte important il au cetateni non-reprezentanti (cei care nu fac parte din institutiile statului). Interactiunile interne dintre acestia (ce au loc intr-un

cadru mai mult sau mai putin organizat) definesc „aroma” variantelor care sunt prezentate la vot, avand uneori chiar capacitatea de a le impune intru totul. Natura acestor interactiuni si efectele lor asupra structurii societatii (inclusiv asupra variantelor de la vot) sunt discutate mai pe larg in sectiunea urmatoare. Demn de notat este faptul ca **interesele cetatenilor sunt eterogene** (diverse si adesea divergente), **iar distributia puterii pe grupuri de cetateni este neuniforma**. Ca atare, anumite grupuri de interese (e.g. categorii sociale) pot avea un impact mai mare decat altele atat asupra variantelor de la vot, cat si asupra structurii societatii in ansamblu. O a doua veste buna este ca puterea relativa a grupurilor sociale este variabila in timp, putand chiar suferi schimbari dramatice de la un moment la altul, inclusiv ca urmare a votului.

Dar votul in sine, dupa cum am afirmat anterior, reprezinta doar un exercitiu de comunicare. Autorul considera ca rolul cel mai notabil al votului este acela de *confirmare a starii de fapt sociale* (a tuturor elementelor mentionate anterior) sau de *denuntare a ei*. Facand o comparatie cu sfera comerciala, momentul votului este asemanator momentului „semnarii unui contract” intre mari companii; negocierile, formularea sa, planificarea, controlul, indeplinirea (sau eschivarea) sa au toate loc INAINTE si DUPA acest moment.

Efectele votului

Pentru a dezvolta o strategie adecvata de vot, este foarte important de inteles care sunt efectele concrete ale acestui demers pentru castigatorul scrutinului si pentru societate in general.

Efectele votului depind, bineinteles de tipul de sistem electoral (un singur castigator / mai multi; vot personal / vot pe masuri, s.a.m.d.), insa cele mai importante dintre ele sunt comune cazului cel mai des intalnit al alegerilor unui singur reprezentant castigator. In continuare prezentam principale efecte intr-o ordine aproximativ cronologica:

1. Raspandirea ideilor si viziunii (platformei) proprii: In aceasta etapa, specifica preponderent perioadei ante-vot (strangere de semnaturi, campanie), candidatul incepe sa isi promoveze ideile catre un public din ce in ce mai larg, pe masura ce capata acces la canale media, retele de persoane, etc.. Este posibil ca aceasta diseminare a informatiilor (a informatiilor in sine sau a faptului ca un anumit punct de vedere este impartasit si de altii) sa fie principalul scop al candidaturii sale in contextul unor sanse slabe de castig (In opinia autorului, candidatura lui Ron Paul [8] la nominalizarea Republicana in 2012 este un astfel de exemplu). Raspandirea ideilor (si constientizarea existentei persoanelor cu aceleasi idei) are un efect important asupra evolutiei ulterioare a *constiintei sociale* si poate produce efecte de putere.
2. Cunoasterea de noi persoane influente: Tot in perioada ante-vot (poate chiar cu ceva vreme inaintea campaniei) este posibil ca un proaspat candidat sa fie

abordat (si sa abordeze la randul lui) diferite grupuri influente: De la reprezentanti ai unor organizatii private, dornice de a-i finanta campania (poate sub asigurarea implicita sau explicita a moderatiei in atingerea ulterioara a intereselor lor), la persoane „deja cunoscute” electoratului care sa ii „il sprijine” (endorse) public, la simpatizanti sinceri ai sai sau ai viziunii propuse, la infiltratori si sabotori „ai competitiei” care urmaresc efectuarea de actiuni „sub steag fals”, la persoane influente din media (televiziune, online, etc.), la contracandidati si multe altele. S-ar putea sa afle mai multe si despre functionarea actuala a statului, despre centrul si fluxul puterii in arhitectura curenta de relatii, precum si despre contextul intern si extern.

3. Testarea democratiei: Din momentul startului „oficial” (sau cu putina vreme inainte) pana la *certificarea finala* a rezultatului votului *de catre autoritatea competenta*, intreg contextul democratic al statului in cauza este pus la incercare. De la capacitatea candidatului de a face fata (si eventual a lansa el) atacurilor competitive de toate felurile (ideatice, financiare, personale, etc.), justificate sau nu, relevante sau nu, la corectitudinea indeplinirii procedurilor electorale in sectii (si capacitatea candidatului de a combate sau macar depista nereguli), pana la asigurarea sigurantei participantilor la vot (in unele state poate fi riscant sa votezi [9]) si a impartialitatii autoritatii electorale supreme, toti acesti factori testeaza rezistenta (uneori pana la rupere) intregii societati. Este demn de mentionat ca uneori aceasta „testare” are loc si mult dupa terminarea scrutinului. Mecanismele statului sunt testate atat din interior cat si extern, iar unii reprezentanti pot avea o soarta nefericita chiar si la mult timp dupa ce au castigat (e.g. [10]).
4. Cunoasterea de si mai multe persoane influente: In ipoteza fericita a nedeununtarii alegerilor, imediat dupa castigarea scrutinului, castigatorul va face cunostinta cu un nou set de persoane influente (Colegi de Parlament, Directori ai Serviciilor Secrete, Conducatori ai Institutiiilor Statului, Conducatori ai Institutiiilor semi-autonome [e.g. Banca Centrala], poate chiar cu secretarul sau de birou) – care acum probabil ii se vor adresa folosind apelative ca „DI. Presedinte”, „DI. Senator”, etc. –, va avea acces in mai multe camere ale unor cladiri (e.g. Parlament, Presedentie, etc.) si va calatori insotit de coloana oficiala. S-ar putea chiar sa intalneasca straini despre care stia sau nu ca exista in statul sau (care pot avea diferite roluri in institutii externe sau internationale ce activeaza pe teritoriul respectiv – e.g. Fondul Monetar International) care ii se vor adresa la fel de politicos. **Si atat!** Asta e tot ce „garanteaza” castigarea alegerilor. Restul tine de abilitatile sale *manageriale*, de obiectivele sale dar mai ales de **retea de persoane care il sprijina**. Aparent un Presedinte (sau un Prim-Ministru) are o putere foarte mare – poate emite decrete (sau ordonante de urgenta) prin care „sa schimbe insasi fabrica societatii”... Sau...? Evident ca in momentul in care „s-a instalat pe fotoliu”, statul deja exista... si functiona in temeiul unor structuri si scheme preexistente (relatii, inclusiv de autoritate intre persoane din varii institutii ale statului, inclusiv inter-institutii existau). Iar o

ordonanta poate fi declarata neconstitutionala; Un decret poate fi denuntat ca irealizabil de catre agentia responsabila cu implementarea lui (sau chiar daca nu e denuntat, poate efectiv fi ignorat de facto); Un program de investitii poate fi lovit de problema unei visterii goale; s.a.m.d.. O discutie usor mai larga despre „Lipsa de putere efectiva a alesilor” se gaseste in [1].

Esential este faptul ca nu guverneaza singur: Are nevoie de sisteme, structuri, scheme si o cultura care sa ii faciliteze realizarea viziunii. Bineinteles, daca anumite persoane se opun acelei viziuni ele pot fi (adesea, dar nu mereu) schimbate din functie cu altele... Dar care dintre ele se opun? Pe care are reprezentantul *puterea* sa le schimbe si cu ce cost? (e.g. s-ar putea sa nu gaseasca asa usor sa schimbe judecatorii Curtii Constitutionale – ceea ce nu e neaparat rau). Toate acestea tin de *managementul schimbarii*; nu vin de la sine. Alte cateva probleme majore cu care se va confrunta sunt: Cum isi va alege oamenii din componenta structurilor statului pe care are puterea sa ii numeasca? Poate nu cunoaste personal 10,000 de persoane fezabile in care sa aiba incredere (si care sa fie potriviti) pentru a ii numii pe pozitii cheie in administratia publica. De asemenea, in cazul in care a candidat pe platforma democratiei directe [1], ce mecanisme va crea pentru a asigura, spre exemplu, acea comunicare autentica, bidirectionala cu persoanele din societatea civila? Evident nu va putea primii milioane de cetateni in audienta.

5. Guvernarea: Supus constrangerilor specifice, reprezentantul realizeaza (pe durata cat are aceasta calitate) mai mult sau mai putin din viziunea sa (care e posibil sa sufere si schimbari in timp, datorate fie accesului la noi informatii, fie schimbarii interesului personal, fie altor cauze legitime sau nu). Un exemplu speculativ extrem ar fi acela in care un reprezentant *nu face absolut nimic* pe durata mandatului sau (in sensul ca nu tulbura status-quo-ul). Si un Presedinte (sau chiar un Rege intr-o monarhie absolutista) ar putea, ipotetic, sa „lase lucrurile sa curga” si sa se bucure de noua sa resedinta, fara a se implica in vreun fel in viata politica sau sociala a statului. La polul opus este un reprezentant care realizeaza maximul posibil in circumstantele date (fie in sensul dorit de alegatorii sai, fie in alt sens).

Efectele mentionate mai sus sunt relative la persoana castigatorului scrutinului. Votul produce o serie de efecte importante si asupra *celorlalti cetateni*, independent de efectele legate de castigator. Acestea reprezinta motive pentru a vota (sau, dupa caz, a nu vota) si vor fi prezentate in sectiunea urmatoare.

DE CE AM VOTA?

Poate cea mai puternica motivatie a unui individ de a face ceva (orice) este convingerea ca, intreprinzand respectiva actiune, va schimba viitorul aducandu-l mai aproape de dezideratul sau. Cu alte cuvinte, considera ca isi exercita *puterea* de a

schimba ceva prin interventia respectiva. Avand in vedere realitatile despre vot si efectele modeste (chiar si asupra castigatorului) evidentiata in sectiunea anterioara, coroborate cu eventualele riscuri si cu frustrarile referitoare la *limitarea optiunilor electorale* sau *lipsa de sanse a candidatului favorit*, **multe persoane considera ca votul lor nu are valoare, fiind un exercitiu inutil, lipsit de putere**. Adesea aceasta perspectiva **este incorecta**, avand frecvent la baza un model mental simplificat asupra realitatilor politice si fluxurilor de putere in societate. Cea mai comuna misconceptie este privirea „*votului ca eveniment singular de implicare civica*” si a „*castigarii alegerilor ca singura masura a succesului*” - nefiind de mirare atunci ca preceptia cum ca impactul personal asupra viitorului prin actul votului este neinsemnat. Totusi, procesul electoral da individului *ceva* PUTERE in a modela viitorul, daca stie sa il foloseasca corespunzator.

Pentru a evidenta impactul pe care cetateanul „de rand” il poate avea prin vot, este important de avut in vedere maniera in care PUTEREA indivizilor si grupurilor ia nastere, este exercitata si dispare. Acest subiect al puterii a fost tratat pe larg in „Asupra Puterii” [11], autorul sugerand puternic parcurgerea macar sumara a acestei referinte.

Avand in minte modelul surselor de Putere si a dinamicii acesteia, se evidentiaza urmatoarele avantaje si oportunitati principale ale participarii la vot:

1. Largirea retelei sociale de influenta si (auto)educarea. Din fericire, momentul deciziei de a participa la vot (sau de a lua in calcul participarea) marcheaza inceputul unui proces mai amplu, la nivel personal, de informare, de discutii cu prietenii si cunostintele si de interactiuni sociale (si poate chiar de participare la evenimente publice). Efectele acestei „*frenezii electorale*” (care din pacate este adesea specifica doar perioadei electorale – asa ca profitati de ea!) sunt multiple:
 - a. *Diminuarea asimetriilor informationale*. Intr-un mediu caracterizat de un puternic Control al Informatiilor [11], uneori simpla expunere la idei sau informatii noi, care fie sunt adevarate in sine (asemanator unei demonstratii matematice), fie sunt usor verificabile prin surse la indemana individului (fie sunt unanim acceptate, fie sursa dezacordurilor este bine documentata – gen Wikipedia) poate schimba dramatic, in timp, parerea si perceptia despre directia societatii, despre buna sau reaua credinta a unor actori sociali si despre relatiile externe. Poate climatul electoral va determina sa mai cercetati anumite politici, termeni si, in general, sa va puneti la curent cu realitatea politica globala mult mai mult decat a-ti face-o in mod normal. De asemenea, poate vecinul, colegul sau prietenul dumneavoastra nu stia cat de mult rau (sau bine) a facut o lege in industria voastra, poate nu stia nici macar cine a initiat-o si ce grup de interese a sustinut-o! Poate, gratie cenzurii si propagandei, coroborate cu Preventia [11] prin Controlul Programului si Controlul Anturajului, avea o perceptie complet gresita despre ce orientare are un

partid sau altul, un candidat sau altul, sau chiar despre ce presupune – in teorie si in fapt – o anumita doctrina. Bazandu-se doar pe informatiile disponibile intr-un mediu controlat, un votant mai putin „calit” poate ajunge sa voteze exact cu exponentii regimului social si politic pe care il detesta (autorului insusi i s-a intamplat acest lucru in anul 2004), fara sa isi dea seama si crezand ca face exact contrariul. De exemplu, poate putini stiau in 2009 despre existenta pe teritoriul Romanesc al inchisorilor secrete si ilegale ale CIA [12] [13] – care serveau ca locatii pentru executii extrajudiciare si tortura –, care, in opinia autorului, in mod cert au fost amplasate cu concursul principalilor actori ai regimului de la acea vreme [13]. Pe plan intern, poate putini realizeaza care a fost efectul net al politicilor economice, si poate cred ca, spre exemplu Romania, chiar nu are resurse proprii pentru a preveni austeritatea si saracia, chiar daca Romania are potential energetic excedentar consumului intern actual, doar din energii regenerabile [14] si are aproximativ la fel de mult teren cultivabil ca Italia (conform [15]), la o populatie de aproape 3 ori mai mica. Si mai concret, poate putini realizeaza care este agenda fiecarui „candidat” si ce grupuri de interese reprezinta el (fie ele legitime sau nu), desi poate trebuia doar sa stie unde sa caute (inclusiv pe Internet) si ce conexiuni logice sa faca (loc in care „demonstratia logica” ii poate fi prezentata). Poate chiar modelul sau mental inca considera societatea un tot omogen a carui singura hiba este existenta unei „clase politice” externe ei, egoiste si corupte.

Extrem de mare atentie trebuie acordata, in special in perioada campaniei, efectelor *infiltratilor* si *sabotorilor* responsabili cu dezinformarea (VERIFICATI ORICE INFORMATIE NOUA si nu o credeti ca atare indiferent de cat de „credibila” pare; diferenta dintre a verifica un adevar sau a crede o minciuna poate fi la un click distanta) si atacurile sub steag fals. Totodata, acordati mare atentie (si atunci cand transmiteti un mesaj anturajului si atunci cand receptionati unul) efectelor leadershipului prin *managementul atentiei* si *managementul semnificatiei* (v-ati mirat cum prieteni sau cunostinte – de buna credinta pierd din vedere detalii vitale – despre comportamentul trecut al candidatilor si se concentreaza pe altele, sau cum minimalizeaza o informatie interpetand-o ca orice dar nu ca dovada a inadecvarii unui candidat?). Schimbarea unei idei adanc inradacinate in mintea subiectului poate fi ceva psihic dureros pentru acesta si tehnici de management al atentiei si semnificatiei urmaresc sa modeleze „sirul gandurilor” unui subiect in directia dorita, ferindu-l de ideile nedorite, cel putin pana dupa momentul votului.

- b. *Legarea de relatii, intarirea si extinderea acestora.* Pe langa rolul de educare (al dumneavoastra asupra altora dar si al altora asupra dumneavoastra), procesul electoral confera oportunitatea sa legati relatii cu cei care **deja** va impartasesc, in buna masura viziunea. Ati fi surprinsi sa aflati cati dintre cei pe care ii cunoasteti deja vad in aceeasi directie ca

dumneavoastra (si aici, autorul a trait surprize pe plan personal) si se afla mai departe sau mai aproape de dumneavoastra pe calea cunoasterii. Gratie Preventiei [11] – in special prin Controlul Anturajului si Controlul Interactiunilor, dar si Controlul Programului –, prietenii (vechi si noi), vecinii, colegii, profesorii, sefii(!) si multi altii asemenea dumneavoastra sau *autocenzurat* si, neincredatori in existenta altora asemenea lor, au evitat sa isi expuna viziunea. De asemenea, poate ca zona, locul de munca sau alte elemente tipice constituirii unui grup fortat, fac ca in imediata vecinatate (sociala) a dumneavoastra sa nu intalniti persoane dezirabile. Procesul electoral este o buna ocazie (si ca timp!) sa descoperiti „unde salasluiesc” cei asemenea voua si cum puteti lua legatura unii cu altii si cum puteti eventual colabora.

Pentru a avea relevanta, legarea de relatii e important sa depaseasca sfera unui schimb de amabilitati (si eventual unei descarcari verbale a frustrarilor vis-a-vis de status-quo) si sa avanseze spre crearea de structuri, scheme si retele sociale eficace. Chiar daca nu veti pune imediat bazele unei Comunitati, Asociatii, Patronat, Sindicat sau Partid (in sensul naturii relatiilor dintre membrii, nu in sensul recunoasterii legale), veti putea stabili niste muchii in graficul social al puterii (vezi [11]) si, pe langa faptul ca in situatia in care veti dobandi putere (poate chiar castigati viitoarele alegeri ☺) veti stii pe cine sa va bazati, este foarte probabil sa descoperiti colaboratori sau parteneri cu care realizati proiecte comune, in domeniul social sau nu! (Autorul insusi a avut placerea sa gaseasca un colaborator tehnic foarte potrivit intr-un context de acest gen).

De asemenea, prin intermediul retelei sociale (vezi sectiunea corespunzatoare din [11]) veti putea avea un impact poate chiar mai mare asupra legilor, bugetelor, etc., decat prin alegerea unuia dintre candidati, cu care sa nu schimbati vreodata macar o vorba (cu el sau cu anturajul sau relevant), daramite sa exercitati control civic sau sa il trargeti la raspundere.

Legarea si intarirea relatiilor este atat de importanta, incat importanta ei nu poate fi exagerata. Nu trebuie sa placeti prea tare stilul cuiva sau sa „imbratisati” toate ideile unui partener sau colaborator si nici sa ii faceti favoruri exagerate (este chiar contraindicat) ca sa puteti conlucra eficace pentru un scop comun, oricare ar fi el.

2. Semnalară. Ati incerca sa schimbati regimul politic pe care il dezagreati, stiind ca sunteti singurul cetatean care doreste aceasta schimbare? Dar daca stiti ca aveti sustinerea activa a 100,000 de oameni reprezentativi si puternici? Fara indoiala, dupa parcurgerea sectiunii „Jocuri si Putere” din [11] ati realizat (daca nu stiati deja) importanta preceptiei cu privire „ce vor face ceilalti” si la climatul si atmosfera publica. Luand parte la procesul electoral, inclusiv prin vot, dar mai ales prin sustinerea vocala a ideilor si viziunii dumneavoastra, contribuiti (uneori decisiv) la modelarea climatului si la decizia celorlalti de a se abate de la strategia anterioara (de apatie sau colaborare cu o elita dominatoare) si de a

urmari activ o schimbare de esenta! Vi se par atotputernice si de neclinit elitele actuale, pentru simplu fapt ca au autoritate asupra institutiilor statului precum judecatorie, politie, jandarmeri, minister de finante sau banca nationala? Nu uitati ca (pe moment cel putin), toate acestea, inclusiv fortele inarmate (e.g. politie, jandarmerie) sunt alcatuite din oameni. Ba mai mult: din multi cetateni cu drept de vot care au propria familie, propriile viziuni si aspiratii si care, cu cat semnalele societatii cu privire la schimbarea de directie sunt mai puternice, cu atat susceptibilitatea lor in a da curs unui ordin ilegal sau de a „inchide ochii” comiterii unor nereguli (inclusiv electorale) este mai redusa. Bineinteles, contextul in aceasta privinta variaza de la stat la stat (in Arabia Saudita de pilda, unde alegerile nationale sunt interzise [16], relatiile dintre anumite segmente ale trupelor militare si regimul politic pot fi mult mai stranse decat intr-o democratie, fie ea si electiva]), insa rolul esential jucat de semnalare in conturarea directiei pe care o societate pana la urma ajunge sa o urmeze inevitabil si ca ceva de la sine inteles este incontestabil.

3. Limitarea fraudelor. Pe langa faptul ca participarea sporita la vot diminueaza numarul „buletinelor volante” (fapt considerat de autor de importanta secundara), *interesul* si *implicarea* sporita a cetatenilor civili (non-reprezentanti) in procesul electoral (prin adunari publice, informare si interesare, urmarire si monitorizare a procesului) creste riscul la care se expun cei care urmaresc comiterea de fraude si scade sansele de succes ale acestora (intr-o circumscriptie in care 65% din cetateni isi declara public – poate chiar in strada –, in mod veridic, sustinerea (sau dezacordul) cu un anumit candidat, va fi greu sa castige altul cu 70% - mai ales in cazul in care cei care vizeza comiterea de fraude urmeaza sa locuiasca in acea circumscriptie si dupa vot ☺). Nu va faceti griji daca nu stiti cu cine sa votati (cateodata nu prea conteaza oricum): va puteti anula votul in aproape toate statele care organizeaza alegeri (unele permit chiar varianta „Impotriva tuturor”), dar prin simpla participare va protejati abilitatea de a exista o „data viitoare” cand sa votati in cunostinta de cauza si acest exercitiu chiar sa produca un impact.

Se impune, relativ la toate punctele de mai sus, expunerea catorva idei despre masurile de precautie vis-a-vis de infiltratori, sabotori, dezinformati, persoane mai putin capabile si rau-voitori. Fara indoiala, in cursul activitatilor ocazionate de procesul electoral (si cu cat aveti mai mult succes si impact), veti avea de-aface cu exponenti ai categoriilor mentionate anterior. Poate ca cea mai importanta alegere electorala pe care o aveti de facut (si unde sunt utile informatiile din sectiunea urmatoare) nu este pe cine puneti stampila ci cu cine va asociati inainte si dupa. Iata cateva elemente bine de avut in vedere, impartasite din experienta autorului:

- Agreati, in prima instanta, ideile, nu oamenii! Ati cunoscut intr-o adunare, pe un forum sau in alt context un strain (o persoana noua) care a zis ceva cu care rezonati? Sustineti Ideea (mesajul) acestuia si nu persoana insasi, care se poate dovedi ulterior exponent al unei viziuni contrare care doar doreste sa se foloseasca de sprijinul public al dumneavoastra (si al celor ca dumneavoastra).

Autorul insusi a avut ocazia sa fie martor la activitatile unor grupuri care alternau „una calda” cu „una rece” in declaratii, in scopul final al prevenirii coalizarii ideatice si sociale a oamenilor. Va place ce a spus? Raspanditi mai departe ideea, si pastrati-va rezervele (fara a exagera) vis-a-vis de mesager. O sa va dati seama ulterior, pe masura ce interactionati mai mult, cu cine aveti de fapt de aface. De asemenea evitati sa „impachetati” tot amlaganul ideatic al dumneavoastra in conturarea unei pozitii (e.g. opinia personala vis-a-vis de poligamie sau importanta pe care o acordati salvarii balenelor din Oceanul Pacific prezinta putina relevanta intr-o dezbatere pe teme economice, si poate crea puncte de dezacord inutile).

- Asigurati-va flexibilitatea opiniei fata de noii cunoscuti. Poate cei pe care tocmai i-ati cunoscut au actionat de o maniera favorabila pentru a construi increderea dumneavoastra in ei si a va determina sa ii sustineti in genere. Psihicul mental poate fi o scoarta destul de inflexibila, care, conform *principiului constantei*, tinde sa isi conserve ideile la care a ajuns la un moment dat. Daca aveti o opinie favorabila (sau defavorabila) relativ la actiunile unei persoane, care, conform ultimelor informatii nu mai este de actualitate, schimbati-o!
- Prezentati si solicitati permanent originea deliberativa a unei pozitii sau opinii. Inainte sa judecati pe cineva pentru ca sustine un actor social sau altul, un candidat sau altul, un slogan (buzzword) sau altul, sau chiar o idee sau alta, cercetati care sunt motivele care il mana sa adopte aceasta pozitie. Poate el se bazeaza pe niste date conjuncturale (e.g. prezenta la o adunare sociala) sau declaratii disparate (e.g. „Jos Oligarhii!”) care, mai ales in contextul Controlului Informatiei [11], l-au condus la o concluzie gresita. Poate el nu stie ce stiti dumneavoastra despre „noul sau amic” intalnit cu ocazia procesului electoral sau chiar despre candidatul sau partidul preferat. S-ar putea, in deosebi ca urmare a actiunilor sub steag fals si a dezinformarii, o persoana care sustine un candidat situat la polul opus pe depasita axa „stanga-dreapta” sa impartaseasca mult mai mult viziunea si valorile dumneavoastra – si poate chiar, in mod eronat sau nu, sa atribuie incarnarea lor in alt candidat – decat altcineva. De asemenea, este util ca si dumneavoastra sa prezentati in permanenta (chiar si daca nu vi se solicita) motivele pentru care sustineti o persoana sau o idee si sa faceti sa se inteleaga fara echivoc gradul de incredere pe care i-o acordati si pe ce va bazati aceasta incredere. In felul acesta nu doar va feriti de situatiile in care cineva va considera „vinovat prin asociere” si poate decide nici sa nu ia in calcul varianta in care sunteti de buna credinta, dar puteti afla si informatii noi, mult mai utile decat daca aparati „cu religiozitate” un punct de vedere fara sa-l argumentati. Ca atare, cercetati originea deliberativa interna a unei pozitii sau opinii (ce l-a facut pe om sa o adopte, in mintea lui), pentru a evita judecarea asocierilor inocente dar si pentru a le expune si condamna vehement pe cele incriminabile. Judecati raspunsurile evazive (in special in context public) la acest demers ca atare!
- Cereti parerea altora despre noii cunoscuti, dar judecati dumneavoastra. Este perfect legitim sa intrebati prietenii comuni sau chiar alti straini despre

activitatile, valorile si istoricul unei persoane nou intalnite. Cine ridica pretentia sa aveti „implicit” incredere in el, doar in temeiul faptului ca l-ati cunoscut, sau va acuza ca „il vorbiti pe la spate”, desi abia va cunoasteti, practica un „joc al vinovatiei” (guilt trip) fata de dumneavoastra. Nu-i acordati importanta! De asemenea, evitati sa omiteti trecerea prin propriul filtru al gandirii informatiile primite de la altii.

- Cercetati cu atentie „primii” sustinatori, mai ales intr-un context public. V-ati gasit din prima niste sustinatori vocali, care se declara deschis „de acord” cu dumneavoastra, fara sa precizeze prea clar cu ce anume sunt de acord? Ajungeti apoi sa purtati discutii interminabile cu ei fiindca aparent „nu inteleg niste detalii esentiale” ale mesajul dumneavoastra – de regula cele care fac diferenta intre a actiona in acel moment intr-o directie sau alta? Va ofera prea grabnic o acceptare informala in „grupul lor”? Sunt evazivi la intrebari vizand *originea deliberativa* a pozitiei lor, evita (in mod nejustificat) sa precizeze cine sunt si cu ce se ocupa? Ajung chiar sa practice jocuri psihologice de vina si intimidare, conditionand informal „acceptarea” dumneavoastra de o atenuare sau diluare a pozitiei? Cu cat sunteti mai respectat si puternic (informal mai ales) intr-un grup, cu atat va fi mai probabil sa fiti vizat de asemenea elemente. Ca orice lucru, daca vi se pare ca este prea bun sa fie adevarat, probabil chiar este... neadevarat! Efectul acestora este ca va impiedica sa luati legatura cu cei cu care intradevar sunteti pe aceeasi lungime de unda si previn raspandirea mesajului acolo unde conteaza.
- Fiti deschisi! Prea multa neincredere poate fi mai riscanta ca naivitatea. Multimea e de partea voastra! Tineti minte ca marea majoritate a persoanelor NU sunt nici infiltratori, nici sabotori. Sunt „oameni cinstiti” si chiar daca unii dintre ei sunt mai slab informati sau mai naivi, chiar si acestia aspira poate la aceleasi idealuri ca si dumneavoastra! Intotdeauna exista un risc de esec in a acorda incredere cui nu trebuie. In schimb, daca nu acordati incredere *nimanui*, atunci *sigur (100%)* veti pierde. Din nou, cifrele sunt de partea dumneavoastra! Cu cat aveti mai putina putere, cu atat mai putin probabil este sa intalniti „agenti dublii”. De asemenea nu trebuie sa aveti incredere totala sau permanenta in cineva. Va puteti razgandi pe parcurs. Cunoasterea si interactiunea sociala intr-un grup de persoane noi se aseamana grozav de mult cu un joc de mafia (vezi [17]): „hotii” sunt putini la numar si pana la urma sunt expusi, chiar daca pana in acel moment, poate au influentat multi oameni cinstiti in a-i sustine si poate chiar au determinat majoritatea acestora sa elimine in cursul zilei un alt om cinstit. Balansarea increderii cu neincrederea este un „act pe sarma” (balancing act), in care strategiile simple, extreme, nu sunt de nici un folos. Daca doriti sa va construiti mai multa incredere in propriile abilitati de balansare a increderii, strangeti-va prietenii si jucati cateva jocuri de Mafia [17]!

Pe langa beneficiile de putere obtinute ca urmare a participarii la procesul electoral, insasi rezultatul votului poate produce efecte dorite:

- Semnalarea. Chiar daca a fost infrant candidatul dorit, daca a obtinut 49% sau

30% sau 5% (mai ales in cazul in care candideaza pentru prima data), semnalul cum ca status-quo-ul este inacceptabil pentru macar o parte a societatii, sau chiar ca idei inainte de neconceput inainte devin acum demne de luat in seama (vezi Ron Paul [8] si politica de noninterventie) produc efecte ample la nivelul intregii societati. Nu doar contribuie la constientizarea si oferirea de speranta altora, dar rod insasi fundatia de autoritate a celor aflati la putere. Dupa cum a fost discutat in [11], autoritatea produce efecte doar in masura in care este *recunoscuta*. Cu alta diligenza si celeritate vor indeplinii subordonatii formali o directiva a unui reprezentant ales, veridic, cu 60-65% cu o prezenta la vot de 70-80% si cu alta in cazul unui ales cu 50,0001% cu o prezenta de 30-40%. Nu neaparat datorita vreunui principiu moral, ci pur si simplu din teama ca respectivul va „cadea” in cele din urma si ei odata cu el. Iar poate „ei” nu vor avea optiunea emigrarii in masa din statul respectiv. La fel si semnalele de dezaprob vis-a-vis de „pretinisi exponenti” ai populatiei, care, desi prin varii sondaje efectuate pe esantioane nereprezentative a cate 0.01% din populatie pretind marje dubios de mari in optiunile de vot, mergand uneori pana la cote delirante, primesc la numarare sub 2-3%.

- Imputernicirea. Poate nu reusiti sa ii imputerniciti cu un mandat de Presedinte sau Parlamentar pe candidatul preferat. In schimb si un scor modest la nivel national (datorat poate si votului strategic), coroborat si cu efectele *semnalarii*, pot sa ii „dea greutate” preferatului dumneavoastra si sa ii permita accesul la grupuri si persoane si sa ii confere capacitatea de a incheia aliante (vezi de pilda Remus Cernea [18]) in cadrul carora sa promoveze sau nu ulterior viziunea pe baza careia l-ati preferat.
- Legitimizarea. In cazul fericit al castigarii alegerilor de catre preferatul dumneavoastra, nu doar ca acesta se va bucura de oportunitatile de socializare descrise in sectiunea anterioara, dar, in mod oficial si indubitabil (spre deosebire de speculatiile bazate pe sondaje) originea deliberativa a votului va putea constitui sursa de legitimitate opozabila oricui, relativ la vointa populara. Arareori castigarea alegerilor (mai ales de catre un „outsider”) reprezinta victoria finala a populatiei, si adesea acest moment marcheaza abia inceputul luptei pentru schimbare. De asemenea, feriti-va de a sustine „prea tare” un candidat care este pentru dumneavoastra „raul cel mai mic” (fiindca s-ar putea sa speculeze un vot de 65% ca o incredere acordata lui si nu ca un dezaprob si mai mare legat de celalalt candidat). De asemenea, ramaneti constienti de toate motivele expuse in [1] la „Esecul democratiei electiv” in aprecierea efectiva a actiunilor si rezultatelor sale. De asemenea, este vital de inteles ca fara niste parghii functionale de control (sublineez: de control), fara o comunicare reala bi-directionala, alegerea unui candidat (chiar daca initial bine-intentionat) in defavoarea altuia se poate dovedi un exercitiu la fel de vid de continut ca alegerea carui fiu al monarhului dintr-o monarhie absolutista sa acceda la tron.

Tineti minte ca si calatoriile de 1,000 de Kilometri incep un un singur pas (in directia

buna) si evitati sa credeti ca „nu ati schimbat nimic” doar pentru ca „nu ati schimbat totul” - inca.

INCHEIERE PARTEA I

Aceasta a fost doar partea I a eseului „Despre Alegeri si vot”. Puteti citii si partea a doua aici: [2].

Pentru a mai destinde putin cititorul, inainte de parcurgerea partii II, va propun o relatare a unei experiente proprii a autorului cu un proces de vot (nelegat de politica) si un citat reprezentativ.

Relatarea (N.B.: cifrele sunt aproximative): „In urma cu multi ani, autorul a luat parte la un concurs tehnic, desfasurat online. Concursul se intindea pe parcursul a mai multe luni, constand dintr-o serie de probe ce presupuneau trimiterea prin Internet a unor solutii pentru niste probleme, utilizand o anumita tehnologie informatica si a atras in jur de 100 de participanti, dintre care vreo 30-40 activi. La un moment dat, unul dintre organizatorii acestui concurs a propus oferirea ca alternativa a unei tehnologiei informatice mai moderne pentru formularea solutiilor. Aceasta tehnologie noua era familiara doar pentru o mica parte dintre participanti si confera un mic avantaj fata de cea anterioara in cazul in care cele doua erau folosite in paralel. Discutiile si dezbaterile s-au incins, iar organizatorul a decis ‚transarea’ lor printr-un vot. Evident, s-a anuntat ca rezultatul votului va decide tehnologia utilizata in continuare. S-a votat prima data: La finalul votului, dupa 3 zile, rezultatul era strans: 17,320 la 16,810 in favoarea pastrarii tehnologiei vechi. Scrutinul a fost declarat nul, si votul s-a reluat dupa impunerea de filtre tehnice aditionale (cookies, IP, etc.) pentru a preveni votul multiplu. Dupa al doilea vot (pentru care circumventia filtrelor de securitate necesita un efort mai insemnat), rezultatul a fost un detasat 68 la 31 in favoarea noii tehnologii de data asta. Scrutinul a fost declarat ‚valabil’ si, in ciuda unor usoare proteste pe forum, incluzand mesaje ca ‚am votat, ne-am distrat, acum putem depasi episodul si continua cu vechea tehnologie’, urmatoarele runde s-au desfasurat avand ca alternativa noua tehnologie. Organizatorul concursului a remarcat totusi, ca, in runda imediat urmatore, ‚desi ati votat pentru noua tehnologie, nu ati folosit-o’: doar 1-2 concurenti au folosit-o, ceilalti 20-30, trimitand in continuare solutiile pe baza celei vechi ☺.”

Deznodamant: Autorul a fost nevoit sa isi depaseasca comoditatea si sa faca efortul de a se familiariza cu noua tehnologie, fapt care s-a dovedit extrem de benefic in concursurile internationale ulterioare la care a participat, la care tehnologia noua era singura admisa!

Citat: „Nu conteaza cine voteaza, conteaza cine numara!” (bazat pe Josef Stalin).

REFERINTE

- [1] — *Mircea Digulescu (2012 Ian) – Asupra Democratiei* - <http://reflectii-despre-societate.blogspot.com/2012/01/asupra-democratiei.html>
- [2] — *Mircea Digulescu (2012 Mai) – Despre Alegeri si Vot, partea a II a* - [http://reflectii-despre-societate.blogspot.com/2012/05/despre-alegeri-si-vot-\(II\).html](http://reflectii-despre-societate.blogspot.com/2012/05/despre-alegeri-si-vot-(II).html)
- [3] – *Wikipedia, The Free Encyclopedia – Iranian presidential election, 2009 # Irregularities* – http://en.wikipedia.org/wiki/Iranian_presidential_election,_2009#Irregularities
- [4] – *Wikipedia, The Free Encyclopedia – Spanish general election, 1936* - http://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_general_election,_1936
- [5] – *Wikipedia, The Free Encyclopedia – Romanian legislative election, 2008 # Results* - http://en.wikipedia.org/wiki/Romanian_legislative_election,_2008#Results
- [6] – *Wikipedia, The Free Encyclopedia – Voting # Voting and information* – http://en.wikipedia.org/wiki/Voting#Voting_and_information
- [7] - *Wikipedia, The Free Encyclopedia – California ballot proposition* - http://en.wikipedia.org/wiki/California_ballot_proposition
- [8] - *Wikipedia, The Free Encyclopedia – Ron Paul* - http://en.wikipedia.org/wiki/Ron_Paul
- [9] - *Wikipedia, The Free Encyclopedia – Afghan parliamentary election, 2010 # Election* - http://en.wikipedia.org/wiki/Afghan_parliamentary_election,_2010#Election
- [10] – *Wikipedia, The Free Encyclopedia – List of assassinated American politicians* – http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_assassinated_American_politicians
- [11] – *Mircea Digulescu (2012 Ian) – Asupra Puterii* – <http://reflectii-despre-societate.blogspot.com/2012/05/asupra-puterii.html>
- [12] – *BBC (Agent media) (2011 Dec) – CIA 'secret prison' found in Romania - media reports* – <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16093106>
- [13] – *Wikipedia, The Free Encyclopedia – Black site # The European Parliament.27s February 14.2C 2007.2C report* – http://en.wikipedia.org/wiki/Black_site#The_European_Parliament.27s_February_14.2C_2007.2C_report
- [14] – *Wikipedia, The Free Encyclopedia – Energy policy of Romania* –

http://en.wikipedia.org/wiki/Energy_policy_of_Romania

[15] – *Wikipedia, The Free Encyclopedia – Land use statistics by country* –
http://en.wikipedia.org/wiki/Land_use_statistics_by_country

[16] – *Wikipedia, The Free Encyclopedia – Saudi Arabia # Monarchy and royal family*–
http://en.wikipedia.org/wiki/Saudi_Arabia#Monarchy_and_royal_family

[17] – *Wikipedia, The Free Encyclopedia – Mafia (party game)* –
[http://en.wikipedia.org/wiki/Mafia_\(party_game\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Mafia_(party_game))

[18] – *Realitatea.mobi (Agent media) (2012 Mai)* – „Remus Cernea și Liviu Harbuz, noii consilieri ai lui Ponta” – <http://realitatea.mobi/article/945366>